

उत्तरमध्यमा द्वितीयखण्ड

विषय कोड : 823

पुराणेतिहासः

पञ्चमं प्रश्नपत्रम्

समय : 3 घण्टे

पूर्णांक : 100

सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः।

1. उचित विकल्पं चित्वा लिखत -

5

(क) कति वेदाः सन्ति ?

(i) द्वौ

(ii) चत्वारः

(iii) सप्त

(iv) दश

(ख) गायत्री-मन्त्रस्य उपास्य देवता का ?

(i) सविता

(ii) अग्नि

(iii) अश्विन

(iv) इन्द्रः

(ग) "सोमदा" कस्य विशेषणमस्ति ?

(i) इन्द्रः

(ii) सूर्यः

(iii) अग्निः

(iv) उषस्

(घ) ऋग्वेदस्य उपवेदः कः ?

(i) धनुर्वेदः

(ii) गन्धर्ववेदः

(iii) आयुर्वेदः

(iv) अथर्ववेदः

(ड) समुद्रमन्थनात् कः मणिः उद्गतः ?

(i) नागमणिः

(ii) नीलमणिः

(iii) कौस्तुभमणिः

(iv) पारसमणिः

2. उचित विकल्पं चित्वा लिखत -

5

(क) प्रलयः कतिविधः इति विष्णुपुराणं निर्दिशति -

(i) द्विविधः

(ii) चतुर्विधः

(iii) पञ्चविधः

(iv) षडविधः

(ख) भक्ति कतिधा भवति ?

(i) नवधा

(ii) अष्टधा

(iii) दशधा

(iv) एकादशधा

(ग) मत्स्यावतारे "भगवान् विष्णुः" कं राक्षसम् उतवान् ?

(i) हिरण्याक्षम्

(ii) ह्यग्रीवम्

(iii) दैत्यासुरः

(iv) शुम्भः

(घ) कोऽयं सूर्यवंशीयो राजा, येन षष्टिसहस्रं पुत्राः उत्पादिताः ?

(i) रघुः

(ii) दशरथः

(iii) सगरः

(iv) सुग्रीवः

(ङ) कार्ततीर्यार्जुनं कः 'अहनत्' ?

(i) रामः

(ii) परशुरामः

(iii) अर्जुनः

(iv) कर्णः

3. उचित विकल्पं चित्वा लिखत -

5

(क) कुम्भकेतुं कः हतवान् ?

(i) कृष्णः

(ii) युधिष्ठिरः

(iii) प्रद्युम्नः

(iv) कर्णः

(ख) अष्टादश-पुराणानां लेखकः कः ?

(i) महर्षि वाल्मीकिः

(ii) वेदव्यासः

(iii) कालिदासः

(iv) बाणभट्टः

(ग) श्रीरामः कस्य महर्षेः यज्ञम् अरक्षत् ?

(i) वशिष्ठस्य

(ii) विश्वामित्रमहर्षेः

(iii) वाल्मीकस्य

(iv) याज्ञवल्क्यस्य

(घ) अहिल्यायाः उद्धारः केन कृतः ?

(i) रामेण

(ii) हनुमता

(iii) लक्ष्मणेन

(iv) सुग्रीवेण

(ङ) जन्मेजयः कस्य पुत्रः ?

(i) व्यासस्य

(ii) परीक्षितस्य

(iii) इन्द्रस्य

(iv) वासुदेवस्य

4. उचित विकल्पं चित्वा लिखत -

5

(क) महर्षिः च्यवनस्य पितुः नाम किमासीत् -

(i) भृगुः

(ii) अत्रिः

(iii) गौतमः

(iv) वशिष्ठः

(ख) भीष्मपितामहस्य पितुः नाम किमस्ति ?

(i) पाण्डुः

(iii) विचित्रवीर्यः

(ग) विचित्रवीर्यस्य पत्नी का आसीत् ?

(i) अम्बा

(iii) अम्बालिका

(घ) विष्णोः भार्या का ?

(i) माद्री

(iii) सरस्वती

(ङ) जयद्रथः कस्य देशस्य राजा आसीत् ?

(i) सिन्धुदेशस्य

(iii) गान्धारदेशस्य

(ii) चित्रवीर्यः

(iv) शान्तनुः

(ii) अम्बिका

(iv) सत्यवती

(ii) लक्ष्मी

(iv) पार्वती

(ii) मगधदेशस्य

(iv) अवन्तिकायाः

5. उचित विकल्पं चित्वा लिखत -

5

(क) स्मृतिग्रन्थेषु 'कस्य' महती प्रसिद्धिः ?

(i) याज्ञवल्क्यस्मृतिः

(iii) कात्यायनः स्मृतिः

(ख) आर्याणां भाषा का ?

(i) संस्कृतम्

(iii) मलयालम्

(ii) मनुस्मृतिः

(iv) नारदस्मृतिः

(ii) द्रविणम्

(iv) हिन्दी

(ग) हडप्पा-सभ्यता केन युगेन सम्बद्धा -

(i) लौहयुगेन

(ii) कांस्ययुगेन

(iii) स्वर्णयुगेन

(iv) रजतयुगेन

(घ) नन्दवंशस्य अन्तिमो राजा केन पराजितः ?

(i) अशोकेन

(ii) चन्द्रगुप्तेन

(iii) बिन्दुसारेण

(iv) महापद्मनन्देन

(ङ) अशोकस्य राजधानी कुत्र आसीत् ?

(i) इन्द्रप्रस्थे

(ii) मथुरा

(iii) अवन्तिकायां

(iv) पाटलिपुत्रे

6. लघूत्तरीयाः प्रश्नाः -

15×2=30

(1) मनुस्मृत्यानुसारं कति विवाह प्रकारकाः सन्ति ?

अथवा

मौर्यवंशस्य द्वितीयो राजा कः ?

(2) धृतराष्ट्र-पाण्डु-विदुरेषु कः शूद्रः ?

अथवा

वैदिकयुगे-ऋषिभिः "जीवनम्" कियत्सु-आश्रमेषु विभक्तम् ?

(3) पुराणानां संख्या कियती ?

अथवा

"सेल्युकस्" केन पराजितः ?

(4) महाजनपदकाले भारते कति महाजनपदाः सन्ति ?

अथवा

चेदिमहाजनपदस्य वर्णनं कुरुत।

(5) कति धार्मिकपुरोहिताः के च ते ?

अथवा

जैनधर्मे कति तीर्थङ्कराः तेषु अन्तिमः कः ?

(6) विष्णुमहापुराणानुसारं सकलसंसारस्य आदि कारणं किम् ?

अथवा

जैनधर्मस्य के पञ्चमहाव्रताः लिखत।

(7) कपिलमुनिः कस्य षष्टिसहस्रपुत्राः क्रोधाग्निना दग्धः ?

अथवा

महाभिनिष्क्रमणस्य तात्पर्यं विलिख्यताम्।

(8) भूर्लोके गङ्गा कः नीतवान् कथञ्च ?

अथवा

प्रथमबौद्धसंगितिः कस्य शासनकाले कुत्र च अभवत् ?

(9) मरुतस्य यज्ञवैशिष्ट्यं विलिख्यताम्।

अथवा

शर्यातिपुत्रस्य राज्यवर्णनं विलिख्यताम्।

(10) 'हा हा' 'हू हू' कौ आसतां ब्रह्मा समीपे किं कृतवन्तौ ?

अथवा

इक्ष्वाकु उत्पत्तिः विलिख्यताम्।

(11) राजासगरे कति पुत्राः आसन् ते कथं भस्मीभूताः लिखत।

अथवा

चन्द्रमा कस्य पुत्रः केषाम् अधिपतिः ?

(12) मगधमहाजनपदस्य वर्णनं कुरुत।

अथवा

ऋग्वैदिकसभ्यता कीदृशी आसीत् विलिख्यताम्।

(13) गिरनारशिलालेखः केन सम्बन्धितः ?

अथवा

व्यासस्य वचनद्वयं विलिख्यताम्।

(14) मौर्यसाम्राज्यस्य राष्ट्रभाषा एवं लिपिविषये विलिख्यताम्।

अथवा

राजानिमिविषये लिखत।

(15) मौर्यसाम्राज्यस्य संस्थापना विषये लिखत।

अथवा

परशुरामः कस्य पुत्रः तस्य विषये लिखत।

7. दीर्घोत्तरीयाः प्रश्नाः —

7×5=35

(1) महाराज रजि एवं तस्य पुत्राणां चरित्रवर्णनं कुरुत।

अथवा

जैनधर्मस्य सामान्य परिचयं कुरुत।

(2) मनुवंशस्य परिचयं विलिख्यताम्।

अथवा

सैन्धवसभ्यतां स्पष्टयतु।

(3) यदुवंशस्य वर्णनं कृत्वा सहस्रार्जुनस्य चरित्रं विलिख्यताम्।

अथवा

मगधशासकानां वर्णनं कुरुत।

(4) बौद्धधर्मविषये विलिख्यताम्।

अथवा

मनुस्मृत्यानुसारं विवाहः कति प्रकारकाः तेषां विषये स्पष्टयत।

(5) मौर्यकालिकसाहित्यस्य वर्णनं कुरुत।

अथवा

मन्धाताजन्मविषये विलिख्य तस्य क्षेत्रं प्रकाशय।

(6) जैनधर्मे कति महाव्रतानि तेषां निरूपणं कुरुत।

अथवा

कति पुराणानि ? तेषां वैशिष्ट्यं प्रतिपादयत।

(7) महाजनपदेषु अवन्तिमहाजनपदस्य वैशिष्ट्यं लिखत।

अथवा

पुरञ्जयः कः ? तस्य महत्त्वं प्रतिपादयत्।

8. महाजनपदानां निरूपणं कुरुत।

10

अथवा

कुरुवंशस्य परिचयोऽवलम्ब्य शान्तनु नाम सार्थकता स्पष्टयत।

उत्तर मूल

प्राश्निक कोड क्र.....

पृष्ठ क्र.-

प्रश्न पत्र/आदर्श उत्तर

परीक्षा का नाम - पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय 823/पुराणेतिहासः विषय कोड 823 माध्यम संस्कृतम्

कुल प्रश्न 8

समय - 3 घण्टा

पूर्णांक 100

निर्देश

प्रश्न क्रमांक	प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
30-1	
क - चत्वारः	
ख - सविता	
ग - इन्द्रः	
घ - धनुर्विदः	
ङ - मौस्तुभनगिः	
30-2	
क - चतुर्विधः	
ख - नवधा	
ग - ह्यग्नीवम्	
घ - सगरः	
ङ - परशुरामः	
30-3	
क - पुरुयुम्नः	
ख - वेदव्यासः	
ग - विश्वामित्रमहर्षिः	
घ - रामण	
ङ - परीक्षितरथ	
30-4	
क - भृगुः	
ख - शान्तनुः	
ग - अश्विका	
घ - लक्ष्मी	
ङ - सिन्धु-देशस्य	
	हस्ताक्षर

प्राशनिक कोड क्रं.....

पृष्ठ क्रं.- 2
प्रश्न पत्र/आदर्श उत्तर

परीक्षा का नाम :- पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय..... विषय कोड..... माध्यम.....

कुल प्रश्न.....

समय - 3 घण्टा

निर्देश

पूर्णांक.....

प्रश्न क्रमांक		प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
30-50	मनुस्मृतिः संस्कृतम् काव्य चन्द्रगुप्त पाटलीपुरी	
6-1	अव्ययकारकाः अथवा	
(1)	विन्दुसारः	
(2)	विदुरः अथवा	
(2)	चतुष्टय - भाष्यमेषु	
(3)	अव्ययकारकाः	
(3)	अथवा	
(4)	चन्द्रगुप्तमौर्येण	
4	षोडश महाजनपदाः क्वचित् अथवा	
(4)	अदिमहाजनपदस्य राष्ट्रधानी 'शस्त्रिगती' वर्तमान क्षेत्र कौचलखण्डः महाभारत काले जनपदस्य शासकः शिशुपालः	
(5)	चत्वारः धार्मिक पुरोहिताः (द्वैता, उद्गाता, अध्वर्यु, ब्रह्मा) अथवा	
5	चतुर्विंशति तीर्थद्वाराः महावीर स्वामी अन्तिमः ।	
6	संसारस्य आदिकारणं विष्णुः । अथवा	
6-	1 अदिता 2 सत्य 3 अपौरुषेय 4 अस्तेय 5 अहंकार	

हस्ताक्षर

7 - सगरस्य

अथवा

7 - 'महाभिनवप्रमाणम्' सिद्धार्थस्य गृहत्यागसमयः ।

8 - भगीरथः स्वपूर्वजानां तारुणात् शूलैर्गङ्गा नीतवान् ।

अथवा

8 - प्रथमवैद्व्यगितिः अजातशत्रुशासनकाले राजगृहे अभवत् ।

9 - कुशंधीयाः मरुतः एतस्य यज्ञविषये अन्तेरक्ते यत् ^{परस्य} सर्वाणि ~~कस्मिं~~
यत् - यज्ञिक-पात्राणि सुवर्णजडितानि आसन् इहः सोमैः
वासणः ~~कस्मिं~~ दक्षिणया परितृप्ताऽभवत् ।

अथवा

9 - आन्तः शयानैः पुत्रः तेन आन्तराज्यस्य स्वापनां कृतः ।

10 - 'दाक्ष' 'दूह' गन्धर्वी व्रसासमीपे 'अतिमान' नामकदिव्यगन्धस्य
गायनं कृतवन्तौ ।

अथवा

10 - मनुः दिक्कां करोति तस्मिन् समये प्राणोद्भूतः इश्वारुनामक-
पुत्रस्य उत्पत्तिः अभवत् । इश्वारुः वधः इश्वारु वधः

11 - सगरे ~~सर्व~~सहस्रपुत्राः आसन् (60 हजार) ते कपिलमुनी-
-क्रीडागिना अस्मीभूताः ।

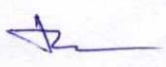
अथवा

11 - अत्रैः पुत्रः चद्रमा एषः औषधीय-द्विजजन-तस्य राजाश्च अधिपतिः

12 - मगधमहाजनपदस्य राजाधानी राजगृहे आसीत् - वर्तमान-
पटनागया तस्य सैन्यं भस्ते ।

अथवा

- 12 - ऋत्विक्सभ्यता - ग्रामीणसभ्यता आयत्त आर्याणां मुख्य-
व्यवसायः पशुपालनं कृषिकार्यम् ।
- 13 - गिरनारशिलालेखः अशोकसम्वत्स्थितः शिलालेखलिपिः ब्राह्मी
अवता
- 13 - "प्रोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम्"
- 14 - अशोकस्य राष्ट्रप्राप्त-पत्नी लिपि 'ब्राह्मी'
अवता
- 14 - इक्ष्वाकुवंशीयः निमि मध्विचरिणः शतस्यगुरुः,
- 15 - मौर्यसाम्राज्यस्य संस्थापकः चन्द्रगुप्त मौर्यः ~~सु~~ बुद्ध-गणक-
-प्रेरणया नंदवंशस्यन्तिमशासकपदानं देवराजितवान् ।
अवता
- 15 - परशुरामः ऋषिः जमदग्नेः पुत्रः भगवान् नारायणस्य अंशः

30-7

(1) महाराजरीज अत्यन्त पराक्रमी आसीत् तस्य पञ्चशतं (500) पुत्राः
~~सन्ति~~ आसन् । एकदा देवापुरसंग्रामे देवाः अपुराः च ब्रह्मसमीपे
 गतवन्तः विजयप्राप्तिं विषये पृच्छन्तः । ब्रह्मणा उत्तरम् ।
 राजारिजः यत्र भविव्यति तत्र विजयी भविव्यति । सुसन्नां सुराण
 प्रति राजारिजः अभवत् । तत्र विजयप्राप्तवन्तः ।

अथवा

1 - जैनधर्मचतुर्विधितिः तीर्थङ्कराः सन्ति तेषु सत्प्रभेदः प्रथमः
 महावीरस्वामी अन्तिमः । जैनधर्मे पञ्चमहाप्रानि सन्ति ।
 अहिंसा - सत्य - अपरिग्रह - अस्तेय - ब्रह्मचर्यादि । प्रिरत्वानि
 सम्यक्-सद्वा, सम्यक्ज्ञान, सम्यक्चरणम् ।

2 - ब्रह्मणा दक्षिणाङ्केन दशप्रजापतिः जातः । दशतः अदितिः
 अदितिः विष्वाण, विश्वान्तः मनुः जन्म अभवन्-
 अथवा

2 - सैन्धवसभ्यता नगरीया सभ्यतासीत् । सैन्धवसभ्यतायाः विस्तारः
 उत्तरे जम्मा माण्डानः दक्षिणे नर्मदा मुदानपर्यन्तम् आसीत् ।
 पश्चिमे अरब्यान् समुद्रतः पश्चिमे मेरुपर्यन्तम् ।

3 - यथातः पुत्रः यदुः, यदोः - सप्तप्रानि, केवटु, नल नहुश्च
 सप्तप्रानिवंशानुक्रमे अभवन् सप्तप्रानि कृत्वीर्यः कृतवीर्यस्य पुत्रः
 सप्तप्रानिपुत्रः -

30 3 - सद्यप्राप्तः - महान पराक्रमी परमसद्यवर्षाणि यावत् - राज्यं
 कृतवान् शतशतं वन्दनं कृतवान् निर्जनस्थाने निदि
 निरक्षितवान् अनन्तरं नारायणस्य अंशावतारः परशुरामः
 सद्यप्राप्तस्य वधं कृतवान् ।

शुक्ल

1 - दशकवंशः - (545 ई.पू. तः 412 ई.पू.)

- विम्बलारः
- अजातशत्रुः
- उदयिनः
- अनुकहः
- मुण्डुः

नागादशकः
 शिशुनागवंश - (412 ई.पू. तः 322 ई.पू.)

शिशुनागः
 कालाशोकः
 नंदवंश - (345 ई.पू. तः 322 ई.पू.)

महापद्मनन्दतः धनानन्दपर्यन्तम्

4 - बौद्धधर्मस्य - प्रवर्तकः 'बुद्धः' सिद्धार्थः शतस्य जन्मनाम 'सुंकिनी'
 जन्मस्थानं पिता 'शुद्धोदनः' माता 'महामाया' आसीत् ।
 बौद्ध धर्म प्रवर्तमाने सन्ति - 'बुद्ध' 'संघ' 'धम्म' ।
 कतिपयशासनकाले वर्गद्वये विभक्तः - 'दीनयान' 'महायान'

7- 4- अष्टप्रकारकाः विवाहः - देव, आर्ष, पाजापत्य, अशुट, ज-धर्व, राक्षस, पेशाचः

5- पुराणानि, कौटिल्यस्य अर्थशास्त्रम्, विशाखदत्तकृत-मुद्राराक्षसम्, कथासरित्सागरम्, बृहत्कथामञ्जरी इत्यादयः । तत्र अर्थशास्त्रेण आधारितं अर्थशास्त्राधारितं ग्रन्थानां प्रचाराः अपि सम्पन्नी भवन् । भवता

5- मन्थावापाः जन राजायुवनस्य उदरदक्षिणभागतः भवन् - तस्य क्षेत्रविषये उचितेति उदितपूर्वतः अस्तपूर्व पर्यन्तम् क्षेत्रम् एतत्पर्यन्तं आसीत् ।

30-6- जनधर्म परममहाप्रवाचिन - तेषां नामानि -
अहिला
सत्य
अस्त्य
ब्रह्मर्ष
अपरिव्रजः

6 अथादशपुराणानि-

मह्यं मह्यं चैव ब्रह्मं तत्तुष्यम् ।

अत्रापि लिङ्ग, कुस्काणि पुराणानि प्रचक्षते ॥

मत्स्यपुराण-

मार्कण्डेय-

शिविय-

भागवत-

ब्रह्माण्ड-

ब्राह्मण-

ब्रह्मवैवर्त-

वामन-

वराह-

विष्णु-

वायु-

अग्नि-

नारद-

पद्म-

लिङ्ग-

गङ्गा-

कुर्म-

स्कन्ध-

आरण्यनि, उपाख्यान, गाथाः, कल्पवाक्यानि च उपाख्य पुराणानि

सर्गः संज्ञात इति पूर्वोक्तं ~~सर्व~~ लक्षणमित्यमुक्तम् -

सर्गश्च प्रतिस्वर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।

वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्च लक्षणम् ॥

इदानीं इतिहासप्रकरणानि अपि पठ्यामः ।

(Handwritten signature)

30-7) षष्ठ शताब्दि ई.पू० आरते षोडशमहाजनपदानि आसन्
तेषु चत्वारः शक्तिशाली राजतन्त्राः - 'कौशल'

मगध, वल्ल, अवन्तीका ।

अवन्तिमहाजनपदस्य क्षेत्रं आधुनिक मालवा क्षेत्रं
जनपदः ~~द्वौ~~ भूजे विभक्तः उत्तरी अवन्ति, दक्षिणी अवन्ति
उत्तरस्य राजधानी उज्जयिनी दक्षिणस्य माहिषमती
प्रद्योतवंशस्य राजर्षिप्रद्योतः अवन्तिमहाजनपदस्य शासकः ।

अथवा

7) पुरप्रलयः राजर्षिशशादस्य पुत्रः आसीत् ।

देवापुरसंग्रामे पराजितान् युवान् प्रति युद्धः कृतवान् ।
तथा देवानां संधारकता आसीत् ।

30-8 - बृहज्जम पूर्वमाले आरते ~~षोडश~~ षोडश
महाजनपदानां उल्लेखः प्राप्यते ।
तेषां नामानि -

1) अंडा 2) मगध 3) काशी 4) कौशल 5) वज्जि

6) मल्ल 7) चेदि 8) वल्ल 9) कुड 10) पांगल

11) मत्स्य 12) अशक 13) धूर्येन 14) अवन्ति

15) गण्डार 16) कम्बोज

महाजनपदेषु मगधः ^{सर्वोत्तम} शक्तिशालिष्ठः आसीत्

उपर्युक्त महाजनपदाः प्रकारद्वये विभक्ताः राजतन्त्रात्मक, गणतन्त्रात्मक-
कश्च भूजे, मगध, काशी, कौशल, चेदि, वल्ल, कुड पांगल, मत्स्य, धूर्येन,
अशक, अवन्ति, गण्डार, कम्बोजः राजतन्त्रात्मकाः वज्जि, मल्लश्च
गणतन्त्रात्मकाः । इत्यादयः । 578

30-8 - कुडुपुत्रः सुधुनु जधु परीक्षितः इत्यादयः -

परीक्षितस्य - जन्मेजयः, श्रुतसेनः, उग्रसेनः, भीमसेनः ।

विदुरस्य - सार्वभौमः, ^{एतस्य} जयसेनः एतस्य आशीधरः, एतस्य

अधुनायुः एतस्य देवातिविः एतस्य ऋक्षः एतस्य भीमसेनः

एतस्य क्लीपः एतस्य प्रतीपः एतस्य शान्तनुः

शान्तनु राजा अभवत् एतस्य विषये किंवदन्तिः

आसीत् यत् एतेन एपर्येण बृहः अदि वयः

प्राप्तुं शक्यते ।

शान्तनु ~~कु~~ अनेके पुत्राः आसन्

भीष्मः, चित्राङ्गदः, विचित्रवीर्यः

श्रीकमल्य माता जंगा

चित्राङ्गद विचित्रवीर्ययोः माता सत्यवती आसीत् -